
MALISORSKA BUNA I CRNA GORA

Jovan Muhadinović

Good relations between Montenegro and Turkey were seriously undermined in 1910 and 1911 by the outbreak of the Malisori rebellion. Wishing to expand its territories, Montenegro helped the rebels and tried to convince the Turkish authorities that its help was directed only towards refugees. Montenegrins had direct influence on the rebellion fighting on the side of Albanians. The consequences of the disturbed relations did not disappear with suppression of this movement. Conflicts on the frontiers yet continued after 1878.

Dolaskom mladoturaka na vlast u Turskoj došlo je do velikih promjena koje će se negativno odraziti na stanje porobljenih naroda u toj carevini. Nova vlada je zaustavila reforme, ukinula političke organizacije porobljenih naroda, kao i nastavu na maternjem jeziku. U evropskim provincijama je pojačavala muslimanski narodni element. Dolazi do nemira, a u Albaniji do ustanka.¹

Albanci su poslije uvođenja ustavnosti u Turskoj, na Narodnoj skupštini odlučili da se uvede latinica kao pismo albanskog jezika i osnuju narodne škole. Mladoturci su pokušavali da na silu

---

¹ Nada Tomović, „Crnogorski konzulat u Skadru i Malisorske bune 1910–1911. godine“, *Istorijski zapisi*, god. LXX, br. 4/1997, str. 199.

uvedu arapsko pismo. Takođe su namjeravali da ukinu povlašćen položaj Albanije u finansijskom pogledu.²

Crna Gora je zapazila držanje Albanaca – Malisora u vrijeme rata 1876–1878, zaključujući da između Turaka i njih postoji velika netrpeljivost. Vlast na Cetinju je posvetila pažnju ovim plemenima sa namjerom da ih pridobije za svoje ciljeve. Pravi način za dobijanje naklonosti ovog naroda bio je zadovoljenje njihovih osnovnih ekonomskih potreba. Nije se moglo igrati na kartu ideologije, jer su ova plemena bila katoličke vjeroispovjesti. Veze sa crnogorskim dvorom su i ranije uspostavljane. Predstavnici pet grudskih sela koja su ostala u Turskoj, 1883. godine obratili su se orahovačkom kapetanu Novu Spasojevu. Željeli su postati crnogorski državljani ukoliko im većina imanja ostane u Crnoj Gori.³

Malisorima je prije ustanka priječeno od turskih vlasti da će im zbog otpora biti oduzeto oružje. Crnogorske vlasti iz konzulata u Skadru obaviještene su pismom od 17. januara 1899. da Albanci spremaju veliku skupštinu u Peći. Trebalo je da se odbiju sultanovi zahtjevi upućeni preko valije skadarskog za oduzimanje oružja. Govorilo se da će se na toj skupštini zatražiti i autonomija za Albaniju. Konzul Bakić upozorava da se pravi velika greška ako se misli da se kod ovoga naroda ne budi nacionalna svijest, jer su oni već napravili veliki korak u tom smjeru. Upozorava i vlasti na Cetinju da se na to mora obratiti pažnja, jer Albanci imaju svoje centre i van zemlje. Države iz kojih se propagira albanska nacionalna misao su Italija, Bugarska i Rumunija.⁴

---

² Vasilj Popović, *Istočno pitanje: pregled borbe oko opstanka Osmanlijske Carevine na Levantu i Balkanu*, Nikola Pašić, Beograd, 2007, str. 166.

³ Živko M. Andrijašević, „Neki podaci o zagranličnoj politici Crne Gore (1878–1912)“, *Istorijski zapisi*, god 76, br. 1–4, 2003, str. 17, 18.

⁴ M. Bakić ministru G. Vukoviću dostavljam informacije i svoje mišljenje o albanskom pitanju, 17. jan. 1889, *Ministarstvo inostranih djela, Zbornik*

Crnogorski ministar inostranih djela, Gavro Vuković, Albance je nazivao „rastrojenim” narodom, zbog toga što su se oni tada dijelili na dvije vrlo fanatične religiozne grupe. Napominje da su te dvije grupe bile u stalnom sukobu i netrpeljivosti. Antagonizam među njima bi trebalo što više podsticati, jer Albanci kao žilav narod mogu vrlo brzo da se konsoliduju i postanu prijatnija crnogorskim interesima. Vuković je smatrao da su nepodložni asimilaciji. Kao primjer navodio je slučaj crnogorskih familija koje su se po dobijanju Ulcinja preselile u taj grad. Umjesto da su te porodice širile svoj jezik, one su naučile albanski, pa su se čak tako i pozdravljali.⁵

Malisori su albansko pleme koje čine: Klimenti, Grudi, Hoti, Kastrati, Šaljani i Škrelje. Nastanjuju prostor sjeverne Albanije i oblast planine Prokletije. Neki od njih, po predanju, imaju i zajedničke pretke sa nekim nekim crnogorskim plemenima. Ratovali su za skadarske paše i bili su oslobođeni nekih poreza. Prvo su bili oduševljeni mladoturskom revolucijom, ali kad je ona počela da donosi šovinizam, arapsko pismo, zatim slanje albanskih trupa u sve djelove carstva, to oduševljenje je nestalo.⁶

Crnogorski konzul iz Skadra, Petar Plamenac je javio 3. marta 1909. o pokretima turskih trupa u Tuzima, Krajini, Ostrosu i Aronetu, mjestima koja su blizu crnogorskoj granici. Uputio je zbog toga protest i turskim vlastima, koje su mu odgovorile da, navodno, mještani selá na granici traže zaštitu od mogućih upada Crnogoraca. Uvjeravanja konzula da crnogorske vlasti neće podržati albanske pobunjenike nijesu dovodile do rezultata. Turci su pokušavali da kod malisorskog stanovništva izazovu

---

dokumenata, priredio Slavko Burzanović, CID, Podgorica, 2007, dok. br. 266, str. 263, 264.

⁵ Vojvoda Gavro Vuković, „Crna Gora i Turska 1896. godine“, *Zapisi*, god. IV, knj. VI, 1, 1930, str. 32, 33.

⁶ Dragan R. Živojinović, „Ustanak Malisora 1911. godine i američka pomoć Crnoj Gori“, *Istorijski zapisi*, god. XX, knj. XXIV, 2, 1967, str. 324.

podozrenje prema Crnoj Gori, ali desiće se upravo suprotno. Pokušaj turskih jedinica da Malisorima oduzmu oružje, doveo je do pobune. U sukobima su albanske kuće spaljene, a narod je našao pomoć na crnogorskoj strani. Kući su im prvi pritekli u pomoć. Kralj Nikola je primao izbjeglice i pokušao da situaciju iskoristi za svoje ciljeve, nadajući se da će Malisore odvojiti od austrijskog uticaja. Sredinom aprila 1910, pobunjenici zauzimaju Đakovicu, ali pod pritiskom turske vojske bježe u planine. Krajem tog mjeseca komandu nad turskim trupama preuzima lično kosovski valija Mahmut Šefket-paša. Turci su nudili uslove govoreći da će pobunjenicima vratiti oružje ukoliko prestanu sa izazivanjem daljih sukoba. Veliki broj Malisora je pod nepodnošljivim turskim pritiskom prešao u Crnu Goru sa svojim glavarima. Među njima je bio i poznati arbanaški narodni glavar Iso Boljetinac. U Crnu Goru je prebjegao sa svojim sinovima.⁷

Boljetinac je, kao i neki drugi albanski glavari, prozreo namjere kralja Nikole o čemu svjedoči podatak iz njihovog posljednjeg razgovora. Albanski glavar je upozorio crnogorskog vladara riječima: „Mi se ne borimo da se oslobodimo jednog okupatora da bi doveli drugog.“⁸ Pokušaji crnogorske vlasti da pridobiju malisorske glavare, u cilju ostvarivanja svojih državnih interesa, neće biti uspješni.

Turska vojska je bila nemoćna da se na efikasan način obračuna sa ustanicima. Vijesti iz Carigrada navode da je turska vlada nemoćna, što potvrđuje i dozvola da Albanci zadrže oružje. Mnoge hodže i starješine su se s tim složile, ali došlo je i do interniranja 33 vođe ustanka.⁹ Zatvaranje vođa ustanka od strane Turaka nije išlo u prilog smirivanju situacije.

---

⁷ Nada Tomović, *navedeno djelo*, str. 199, 200.

⁸ Milan Šćekić, „Crna Gora i albanski prvaci (1910-1912)“, *Matica*, god. 18, br. 70, (2017), str. 294.

⁹ *Glas Crnogorca*, br. 21, od 08. maja 1910.

Pored izjava ruskoj vladi da će podržavati izbjeglice u svojoj zemlji, crnogorski suveren je znao da ovo postaje sve teži problem. Memorandumom od 4. oktobra 1910. se obratio predstavnicima sila koje su bile na Cetinju. U aktu su dati razlozi zbog kojih je došlo do emigriranja tolikog broja stanovnika sa susjednog područja, kao i to da Turska širi glasine da Crna Gora pomaže ustanike i podstiče emigraciju da bi izazvala granične sukobe.¹⁰

Rješavanje pitanja pobune, kao i pitanja emigranata, koji su se u sve većem broju nalazili na crnogorskoj teritoriji, ogledalo se u slanju Bedri-paše na Cetinje, oktobra 1910. Paša je trebalo da sa brigadirom Jankom Vukotićem sredi sporna pitanja na granici, ali i da pregovara o povratku izbjeglica kućama. Crnogorska vlada je obezbijedila amnestiju za sve emigrante koji su željeli da se vrate na svoja ognjišta. Nakon toga, skoro svi su se vratili. Ruski poslanik Arsenijev, znajući za pomaganje albanskog ustanka od Crne Gore, poručio je Lazaru Tomanoviću, da se prekine pomagati izbjeglicama i da se one vrate nazad. Bilo je poznato da zbog tog pitanja Rusija nije bila spremna da zarati sa Turskom. Kralj Nikola je kategorično odbijao zahtjev ruskog poslanika, rekavši da će nastaviti da pomaže albanske porodice koje su u kraljevini čak i ako ruska carska vlada prestane sa davanjem pomoći Crnoj Gori. Naredna, 1911. godina, nije donijela boljitak. Mladoturska vlada je još više pogoršala uslove života za netursko stanovništvo. Dolazi do novih malisorskih pobuna i novih talasa izbjeglica.¹¹ Već aprila te godine u izvještajima građe Ličnog arhiva kralja Nikole, govori se o sukobima malisorskih plemena sa turskom vojskom. Zabilježeno je da su se 12. aprila Klimenti sukobili sa turskim kordonima kojima su uspjeli da otmu oružje. Vojnike koje su

¹⁰ Dr Đorđe Makić, „Srbija i Crna gora u Malisorskoj krizi 1910-1911. godine“, *Istorijski zapisi*, br. 2, 1985. str. 10, 11.

¹¹ Nada Tomović, *navedeni članak*, str. 201, 202.

zarobili su pustili. Pominje se i napad Hota, Gruda, Klimentata i Trofeja na kule u Rapši i na Cijevni, koje su osvojili, poslije čega su od crnogorske vlade tražili pomoć u municiji. Pogranični komesar na Žabljaku, 18. marta 1911, javljao je da je Turska gomilala trupe na granici sa Crnom Gorom, da naoružava muslimane Sandžaka. Naloženo je da se bez krvavog sukoba ne dozvoli da ijedan dio turske zemlje bude oduzet. Pravoslavni narod koji tamo živi je bio razoružan i onemogućeno mu je da pomogne u mogućem sukobu. Austrougarska je reagovala sa stavom da nikom neće dozvoliti okupaciju Sandžaka. U martu 1911, Crna Gora je uputila još jedan memorandum silama, u kojem pokušava da objasni svoju ulogu neutralnosti u malisorskom ustanku. Traži pomoć velikih sila u rješavanju tog sukoba, kao i pitanja velikog broja izbjeglica koje se nalaze u kraljevini. Tekst memoranduma je poslat predstavnicima stranih sila na Cetinju, kao i crnogorskom predstavniku Jovu Popoviću u Carigrad. U tekstu se pominje razlog nezadovoljstva Albanaca, koje je nastalo ukidanjem povlastica koje su imali, poput oslobađanja od vojnog roka, kao i upravljanja po narodnim običajima. Navodi se da amnestijom koja je bila objavljena, pri povratku izbjeglicama nijesu ispunjeni uslovi i da su se mnogi Malisori povratili iz Skadarskog vijaleta u Crnu Goru, žaleći se na Turke. Visoka Porta je javila da će se amnestija odnositi na one koji nijesu napravili prekršaj u pobuni, i na neke glavare. Biće i onih koji će se internirati u Malu Aziju. Tom prilikom nijesu objavljena imena, tako da se narod polakomio, što se tiče povratka. Kraljevska vlada je saopštila da će zbog nemogućnosti da izdržava izbjeglice morati da im prestane davati pomoć i to od 15. marta. Turskom poslanstvu na Cetinju je to stavljeno na znanje. U nastavku se govori da i pomenuto poslanstvo, kao i ostala koja su na Cetinju pratila situaciju i dešavanja u susjedstvu, mogu da potvrde da Crna Gora nije imala udjela u pomaganju pobune. Njena uloga

je bila humanitarnog karaktera i odnosila se samo na pomoć izgladnjelim izbjeglicama.¹²

Crnogorski konzul, Dušan Gregović, iz Skadra je poslao nepovoljne vijesti po crnogorskog vladara. Rekao je da su turske vlasti obaviještene da albanskim grupama Crnogorci daju podršku u borbi protiv Turaka. Pomenuo je pet četa Gornjokučkog bataljona i dvije čete Zatrebačkog. Bili su pod komandom izvjesnog Gala Lekočevića. Crnogorci su operisali od crnogorske granice pa do Kastrata, podižući klonule Malisore na borbu. Turci su tvrdili da nije bilo pomoći crnogorskih četa da bi ustanak bio odavno slomljen, a sad isti plamti opet od Kastrata do Dinoša. Gregović navodi da mu je francuski poslanik javio da je zbog ovih događaja veliko nezadovoljstvo u Carigradu.¹³

Albanija je bila poprište interesa mnogih država u tom periodu. Austrougarska je tu prednjačila. Znatno proširena na Balkanu, ona je Albaniju, a posebno njen jug, čijim preuzimanjem se mogao kontrolisati ulazak u Jadransko more, smatrala veoma korisnom za svoju buduću politiku. Na svaki način je gledala da obezbijedi prodor svoje politike što više na jug i da u tom dijelu Balkana stvori jaku protivtežu interesima Crne Gore i Srbije. Zauzimanjem juga oni su htjeli da stvore otpor pokušaju širenja Italije na istočnu obalu Jadrana. Dolazilo je u obzir i da ove dvije države zajednički stvore albansku državu koja će služiti zajedničkim interesima.¹⁴ Ugovor u Monci to potvrđuje.¹⁵

---

¹² Risto Dragičević, „Izvjestaji o Malisorskim bunama 1911. godine“, *Zapisi*, god. XIV, knj. XXV, 1, (1941), str. 42-46.

¹³ DACG, MID, 1911, f. 191, br. dok 973, *D. Gregović, Lazaru Tomanoviću*, 29. marta 1911.

¹⁴ Dr Đorđe Makić, *navedeni članak*, str. 6, 7.

¹⁵ Ugovorom u Monci 1897. predstavnici Italije i Austrougarske su se sporazumjeli o stvaranju autonomne Albanije.

Krajem marta 1911. na dvor na Cetinju je stigla vijest od konzula iz Skadra, koji pominje da je prema Tuzima krenuo jedan bataljon vojske. Emin beg u Tuzima ima pet bataljona nizama, 2.000 skadarskih bašibozuka, ukupno oko 4.000 vojnika. Malisori imaju svega oko 1.500 vojnika, ali ako dođu do oružja taj broj će lako porasti na 2.000 ljudi. Turci su procijenili da će im trebati čak 12.000 vojnika da slome ustanak. Nemiri su bili i u Kosovskom vilajetu.¹⁶

Loše vijesti po crnogorsko držanje prema ustanku su bile u tvrdnjama 84 bašibozuka koji su razoružani kod Dinoša i Vranja. Oni tvrde da su ih razoružali Kuči, kojih je bilo oko 150, uz podršku dijela Zetskog bataljona. Zarobljenici su muhadžiri iz Podgorice i Spuža i tvrde da su neke od napadača lično poznavali. Navode da su uspješno suzbijali Malisore dok nijesu došle crnogorske trupe obučene u arnautska odijela. Prema njihovom svjedočenju, Crnogorci dijele oružje ustanicima, govoreći da to nije borba protiv Malisora, nego protiv Crne Gore. Gregović smatra da ovi vojnici lažu zbog sramote što su razoružani.¹⁷

Vijesti o sukobima u Malesiji stižu u Crnu Goru 31. marta, i govore da su ustanici suzbijeni od strane turskih trupa. Turska vojska je popalila kuće u Kastratima i nastavila ka Tuzima, da bi se najvjerojatnije sastavila sa Emin-begovom vojskom. Ranjenih je bilo puno, na obje strane. Turski moral je pao i pored napredovanja turske vojske. Skadrani i muftija su vapili za pomoć iz Carigrada.¹⁸

---

¹⁶ DACG, MID, 1911, f. 191, br. dok. 920, Pismo D. Gregovića skadarskog konzula, Lazaru Tomanoviću ministru inostranih djela, 26.03.1911.

¹⁷ DACG, MID, 1911, f. 191, br. dok.1009, Dušan Gregović Lazaru Tomanoviću, 28.03.1911.

¹⁸ DACG, MID, 1911, f. 191, br. dok 1004, Dušan Gregović, Lazaru Tomanoviću, 31.03.1911.

Sukobi koji su se desili 10. 04. 1911. govore da je u Klimentima poražena turska vojska pod komandom Etem-paše, i da su zato najzaslužniji Crnogorci koji su u njima učestvovali. Turske vlasti su izvještavale da je osim pomoći u oružju u tom sukobu, na strani Malisora učestvovalo i 200 crnogorskih podanika. Izvori govore da je turska vojska bila u rasulu, da se samo oko 3.000 Turaka moglo smatrati vojnicima, a da su ostali ranjenici i invalidi. Turgut paša je otpustio oko 500 takvih lica iz vojske.¹⁹

Konzul Gregović je kazao da su u Skadru tokom ustanka napetosti bile velike. Vojska nije dolazila, iako je Bedri-paša proturio vijest da će uskoro doći samo da bi smanjio tenzije. Turska je bila potpuno nespremna za mobilizaciju, po njegovom mišljenju. Muslimani su strahovali da će se Miriditi pridružiti ostalim Malisorima i da će napasti grad, koji je bio bez odbrane. Katolici su željno iščekivali carsku vojsku jer su bili u strahu od muslimana koji su postajali sve fanatičniji kako su dolazili ranjeni u grad iz borbe.²⁰

Iz Albanije su stizale vijesti da je položaj Bedri-paše težak i kod vojske i kod oficira zbog lošeg držanja prema ustanku. Miriditi od kojih se strahovalo nijesu podigli ustanak jer su njihovi glavari bili potkupljeni. Miriditski glavar Bib Doda je u razgovoru sa katoličkim arhibiskupom rekao da treba „istrijebiti“ Malisore zbog „besmislenog“ ustanka. Bib Doda je odustao od ustanka i obnove Skenderbegovine, jer je dobio povlastice i mjesto komandanta redifa od turskih vlasti. Saopštava se da će ustanak propasti i da će pravi junaci ostati na nemilost turskih trupa.²¹

---

¹⁹ DACG, MID, 1911, f.191/a, br. dok. 1081, Dušan Gregović, Lazaru Tomanoviću, 10.04.1911.

²⁰ DACG, MID, 1911, f. 190/a, br. dok 833, Dušan Gregović Lazaru Tomanoviću, 18.03.1911.

²¹ DACG, MID, 1911, f. 191, br. dok 1058, Dušan Gregović Lazaru Tomanoviću, 04.04.1911.

Podaci konzula Gregovića govore da Bib Doda radi u Carigradu na tome da od Miridita stvori poseban mutesarifluk, sa njim na čelu. Turci na njega nijesu blagonaklono gledali jer su mu najbliži saradnici ujedno bili i vođe ustanka. Malisorska plemena nijesu bila složna. Ustajala su iz sebičnih razloga i nijesu imala zajednički cilj.²²

Od početka ustanka saradnja crnogorskih organa vlasti i Turskog poslanstva nije bila iskrena o čemu govori i podatak da je tokom ustanka iz Tuzi u Podgoricu prebjegao turski vojnik. Zadržan je u oblasnoj upravi. Turski konzul je odmah došao da se sastane sa njim, ali je oficir od strane nekih ljudi odveden. Turski poslanik nije mogao da ga vidi. Zbog toga je došlo do verbalnog sukoba između predstavnika Turske u Crnoj Gori i oblasnog upravitelja Veliše Lazovića.²³

Ustanak su gledali da iskoriste mnogi, znajući da je granica slabo obezbijedena. Tako se Turska legacija žalila da je na području granice kod Mojkovca oko 20 Crnogoraca prešlo da sječe drvnu građu u turskoj teritoriji. Tom prilikom su i pucali na tursku stražu.²⁴

Tursko poslanstvo se žalilo i 24. aprila, govoreći da je turskom podaniku tog dana, prilikom uzimanja Šipčanika od strane Malisora oteta stoka. Navodno su tu stoku Huseinu Hasiju, oteli kapetan Krsto Dragov i njegov brat Vojin.²⁵

Turgut-paša, koji je smijenio Bedri-pašu je po dolasku bio i u posjeti kod crnogorskog konzula Gregovića. Konzul je o tome

---

²² DACG, MID, 1911, f. 190/a, br. dok. 874, Dušan Gregović Lazaru Tomanoviću, 22.03.1911.

²³ DACG, MID, 1911, f. 190/a, br. dok. 786, Ministarstvo inostranih djela, Ministarstvu unuštajnih djela, 18.03.1911.

²⁴ DACG, MID, 1911, f. 191/a, br. dok. 1099, Turska legacija, Ministarstvu inostranih djela CG, 24.04.1911.

²⁵ DACG, MID, 1911, f. 191/a, br. dok. 1100, Ministarstvo inostranih djela Oblasnoj upravi PG, 28.04.1911.

dao zanimljive podatke. Paša je rekao da je u Skadru trenutno i to samo dok, kao što kaže: „...pokorim i obezoružam Malisore i dok ih silom uvjerim da se moraju potčinjavati zakonima carstva“. Na pitanje Gregovića koliko će mu vremena trebati da smiri ustanak, on je odgovorio da će taj proces ići brzo ukoliko Crna Gora stvarno ostane neutralna. Obaviješten je bio o tome da su trupe koje su se borile protiv turske vojske koristile vojne trube i znakove, što je inače svojstveno vojsci, ali ne i Malisorima. Konzul je rekao da su to jedino mogli biti pojedinci iz susjednih plemena koji su vjerovatno u srodstvu sa ustanicima. Turgut-paša je insistirao na tome da ustanici moraju znati da za njih neće biti nikakve potpore sa crnogorske strane. Crnogorski predstavnik je rekao da Crna Gora jedino pomaže izbjeglicama, kao što bi i svaka druga zemlja, na što je paša odgovorio: „Ja ću se postarati da što manji broj Malisora kod vas prijede.“²⁶ Bio je riješen da se ustanak uguši što prije.

Crna Gora je bila u veoma teškoj finansijskoj situaciji. Dugovala je kredite evropskim bankama, ali je i pored toga vršila pripreme za novo zaduživanje. Veliki broj izbjeglica je trebalo i prehraniti, a zadržavani su zarad državnih ciljeva. Obezbeđivanje uslova tolikom broju ljudi nije bilo moguće bez stranih kreditiranja.²⁷

Stanje u Albaniji se nije popravljalo zbog pogrešnih turskih poteza. Zbog akcije u Jemenu, turska vojska je pokušavala da mobiliše Malisore, koji na to ne pristaju i spremaju se za ustanak. Miriditi su se bunili, došlo je do nemira i u Kosovskom vilajetu.²⁸

Turski poslanik na Cetinju je dobijao od turskog konzula iz

---

²⁶ DACG, MID, 1911, f. 191/a, br. dok. 1080, Dušan Gregović Lazaru Tomanoviću, 06.04.1911.

²⁷ Mirčeta Đurović, *Crnogorske finansije 1860-1915*, CID, CBCG, Podgorica, 2008, str. 274.

²⁸ Dr Đorđe Makić, *navedeni članak*, str. 19, 20.

Podgorice obavještenja da se sa granice dovode ranjenici. Naveo je da ih je bilo dvadeset. Tražio je da se na Cetinju provjeri da li među njima ima crnogorskih podanika. Sadredin-beg je tvrdio da se pojedini Kući oblače u arnautsko odijelo i ratuju sa Malisorima protiv Turaka. Odgovori su traženi od serdara Janka Vukotića, koji je negirao turski izvještaj o broju ranjenika, govoreći da je riječ o pet malisorskih ranjenika koje je nabrojao i poimenice. Tvrdio je da među njima nema Crnogoraca. Sadredin-beg nije stao na tome. Otišao je u Ministarstvo inostranih djela i donio spisak imena oficira, sa imenom zapovjednika grupe, Aleksandra Popovića, koji je predvodio napad na selo Vranj. Kapetanske vlasti u Golubovcima su odgovorile da taj oficir ne postoji, kao ni ostali pobrojani, izuzev jednog koji tada nije bio ni u blizini pomenutog sela.²⁹

Turska legacija navodi notom od 18. maja, da je prilikom napada na selo Dinoš, 25. marta, Halil sin Hadži Ujka, ranjen i prevezen u bolnicu. On je tvrdio da je tom prilikom oko 120 Crnogoraca napalo selo, pod komandantom orahovačkim. Zapalili su njegovog oca u sopstvenoj kući. Poznao je komandira Petra Spasojevića i sina mu, kao i Đura Novića. Kazao je da je tada brat Spasojevićev ranjen. Legacija je tražila da se krivci za ovaj strašan zločin kazne. Pominjao je i mogućnost Halilovog svjedočenja.³⁰

Serdar brigadir Vukotić ovu žalbu Turskog poslanstva naziva „čudnovatom notom“ i navodi sljedeće:

1. Orahovački komandir je tog dana bio na Fundini pod komandom Radomira Vešovića, trudeći se da na granici održi mir, usljed napada Malisora na Dinoš. Tako da u pomenutom napadu nije mogao učestvovati.

---

²⁹ DACG, MID, 1911, f. 191, br. dok. 1001, Kraljevsko poslanstvo Carigrad, Ministarstvu inostranih djela, 02. maj 1911.

³⁰ DACG, MID, 1911, F. 192/a, br. dok 1363/4, serdar brigadir J. Vukotić vladinom izaslaniku, 06. maj. 1911.

2. Komandir orahovački Petar Spasojević ne postoji u Crnoj Gori. Postoji kapetan Petar Spasojević, ali on ima 85 godina, i zbog starosti nije mogao biti učesnik događaja. Što se tiče njegovog rođenog brata, koji je tada navodno ranjen, taj brat je preminuo sa 12 godina.

3. Ime još jednog učesnika po tvrdnjama Turskog poslanstva, Đura Novića, ne postoji u vojničkim spiskovima.³¹

Međusobna trvenja i optuživanja su se nastavljala, tako da se, u dokumentu od 17. maja. 1911, Tursko poslanstvo žalilo da su Crnogorci napadali tursku karaulu na Ržanici. Ministar Tomanović u svom pismu poslanicima saopštava da, po izvještaju Vešovića, to nije bila Ržanica, već Ržana u Šekularu. Turski askeri su tu ranili dva crnogorska podanika koji su skupljali sijeno. U sukobu su poginula i 4 askera turske vojske. U pismu se dalje kaže da su na to mjesto poslati Karlo-efendija, činovnik Turskog poslanstva, a sa crnogorske strane kapetan Dragović, da utvrde stvarno stanje. Poslije izvršenog uvida, zaključeno je da su turski vojnici podigli šanac na crnogorskoj teritoriji. Tako da su sa tog mjesta mogli da dominiraju nad selima Šekulara. Šanac je uništen nakon toga.³²

Zanimljivo je da je 8. juna 1911. u bečkom listu „Fremdenblatt“, izašao članak kojim se otvoreno podržavaju albanski pobunjenici. Turci su bili prinuđeni na pregovore sa pobunjenicima. Turgut paša je ubrzo objavio proklamaciju o amnestiji, a 25. juna je Sadredin beg, turski poslanik, pregovarao sa albanskim prvacima u turskom konzulatu u Podgorici. Glavari su predali poslaniku tzv „Crvenu knjigu“, u kojoj su bila sabrani uslovi. Tražili su da im se omogući da nose oružje, da

³¹ DACG, MID, 1911, F. 192/a, br. dok 1363/1, serdar brigadir J. Vukotić L. Tomanoviću, ministru inostranih djela, 06. maja. 1911.

³² DACG, MID, 1911, f. 192, br.dok.1394, ministar inostranih djela L. Tomanović, kraljevskom poslanstvu u Carigrad i Kraljevskom konzulatu u Skadar, 17. maj. 1911.

dobiju ustanove glavnog inspektora nad albanskim vijaletima, da postavljaju činovnike Albance, da im se poštuje jezik, tražili su decentralizaciju u upravi, opštinsku samoupravu, reforme u finansijama, i da se prihodi iz Albanije troše u zemlji. Na prvom mjestu su insistirali da im turska strana garantuje ispunjenje uslova. Porta je za sve ove probleme i traženje autonomije okrivljavala Crnu Goru. Nije imala namjere da ispuni albanske zahtjeve.³³

Albanci nijesu odustajali, odbili su ponuđenu amnestiju, tražeći da im se ispune uslovi, pod kojim bi nastavili život u Turskoj. Vidjevši da Porta nema namjeru da im udovolji oni su 26. juna 1911. poslali molbu velikim silama preko akreditovanih poslanika na Cetinju, tražeći da im pomognu. Grej, engleski ministar spoljnih poslova, je pokušao da pronađe rješenje. Smatrao je da rat na Balkanu mogu spriječiti samo velike sile, koje se i najviše upliću u balkanske stvari. Rusija, Austrougarska i Italija su tu bile ključne. Odgovor Rusije je bio da je albansko pitanje, unutrašnje pitanje Turske. Na kraju je Grejeva inicijativa propala, zbog nezainteresovanosti sila i bezvolje da se zajedničko rješenje nađe.³⁴

U julu 1911. dolazi do jednog velikog saznanja u evropskoj politici i izbacivanja u prvi plan Erentala, ministra spoljnih poslova Austrougarske. Emerih Ivanka, poslanik Ugarskog parlamenta, raskrinkao je djelovanje ovog šefa države. Ivanka je dao dokaze kako je Erental u vrijeme aneksione krize razdijelio Albancima 10.000 manliherskih pušaka i veću sumu novca. Novac je navodno bio dar od cara. Albanci su trebali da izazivaju čarke sa mladoturskim režimom, da bi ovaj bio prisiljen da prihvati aneksiju Bosne i Hercegovine. Kad su Turci priznali aneksiju, pokušano je da se Albancima oduzme oružje. S obzirom da su i tada zbog problema koje su izazivali za račun

---

³³ Dr Đorđe Makić, navedeni članak, str. 27.

³⁴ Dr Đorđe Makić, navedeni članak, str. 28, 30, 31.

Beča, ovi strahovali za život, oružje nije vraćeno. Mladoturci su sve ovo saznali, ali su ćutali zbog obećanja Austrougarske da će pomoći ugušenju arbanaškog ustanka. Ivanka je to dokazivao i Erentalovom zabranom da se u Habzburškoj monarhiji naprave odbori za slanje hrane izbjeglicama. Ovaj skandal je poslije veoma teško zataškan. Postojala su i izvjesna opovrgavanja da se ovim tekstom htjelo dati nade Malisorima ili eventualno Crnogorcima. Govorilo se da je javnost, u prvom redu katolički kler, tražio da se Austrougarska kao zaštitnik katolika zauzme za Arbanase. Tvrđilo se da se ovim gestom našlo zadovoljenje klerikanaca sa prestolonasljednikom.³⁵

Ruski izvještaji krajem jula 1911. pominju oko osam hiljada malisorskih izbjeglica u Crnoj Gori.³⁶ Stanje na evropskoj sceni, kao i ono u Carigradu, potom i prijetnje kralja Nikole oružanom akcijom u sjevernoj Albaniji, doveli su do toga da je on na intervenciju Rusije, Austrije i Italije, morao da odustane od svojih zamisli. Posljedice su osjetile upravo malisorske izbjeglice u Crnoj Gori. Turski poslanik na Cetinju je krajem jula dobio iz Carigrada telegram o uslovima za pobunjene Albance. Između ostalog se navode i uslovi za povratak izbjeglica, kao i pobunjenika na svoja ognjišta. Pod međunarodnim pritiskom kralj Nikola je zatražio od malisorskih glavara da prihvate turske uslove. Crnogorski vladar je Albancima koji nijesu htjeli da se vrate prijetio prekidom pomoći u hrani. Nemajući kud, glavari su sa svojim narodom prihvatili neizbježno. Sljedećeg mjeseca su se vratili kućama, svega ih je pedeset ostalo u Crnoj Gori. Malisorska buna je završena.³⁷

Smirivanje albanskog ustanka iz 1911. godine nije dovelo do mira na posjedima Turske u Evropi. Ustanci su doveli do turskog nasilja nad hrišćanskim stanovništvom. Želja zajedničke akcije

³⁵ Dr Đorđe Makić, navedeni članak, str. 32, 33.

³⁶ Dragan R. Živojinović, navedeni članak, str. 328

³⁷ Dr Đorđe Makić, navedeni članak, str. 33, 34.

balkanskih država za konačnim oslobođenjem od vjekovnog okupatora je stalno bila prisutna. Prema toj želji nijesu ostale ravnodušne ni Rusija ni Italija, prvenstveno iz svojih interesa.³⁸

Crnogorsko-turska granica bila je stalno mjesto sukoba pograničnih straža. U julu 1912. je došlo do okršaja kod karaule na Pržištima, kod Mojkovca, na crnogorskoj teritoriji. Bilo je mrtvih i ranjenih na obje strane. Potom je uslijedila akcija Crnogoraca koji su uništili čak jedanaest karaula. Nemiri su izbijali među hrišćanskim stanovništvom i na području Berana. Crna Gora je smatrala da je situacija veoma ozbiljna i pokušala je i prije ovih dešavanja da zainteresuje zvaničnu Srbiju za zajedničku akciju. Međutim, srpska vlada je odbila takve predloge 1911. godine. Crna Gora od tada traži saveznika u Bugarskoj. Postoje podaci prema kojima je Jovan S. Plamenac, ministar unutrašnjih poslova u vladi Lazara Tomanovića, tvrdio da je 1910, prilikom jubilarnih svečanosti, upriličen sporazum kralja Nikole i Ferdinanda, bugarskog vladara. Nema konkretnih dokaza o tome. Pored toga, crnogorska vlada je pažnjom pratila dešavanja između balkanskih država, posebno kada su u pitanju sklapanja saveza između istih.³⁹

U ovom periodu kralj Nikola je putovao u Rusiju, zatim u Beč. Po povratku iz tih diplomatskih misija napravio je nešto što je slutilo kao uvod u pripreme za rat sa Turskom – Vladu Lazara Tomanovića je zamijenio kabinetom Mitra Martinovića.⁴⁰

Vlada generala Martinovića je s pravom smatrana ratnom vladom. Ta vlada je trebalo da se osloni na narodno oduševljenje i povjerenje naroda, koji je, kao i uvijek, polagao najveće žrtve.⁴¹

---

³⁸ Nikola P. Škerović, *Crna Gora na osvitu XX vijeka*, SANU, Naučno delo, Beograd, 1964, str. 577.

³⁹ Isto, str. 577, 578.

⁴⁰ Isto, str. 578.

⁴¹ Isto, 570.

Sukobi na granicama Crne Gore i Turske nijesu jenjavali, mnogo prije kritične 1912. i početka Balkanskog rata. Tursko poslanstvo izvještava da su 4. septembra 1908. Crnogorci prešli granicu kod Plava i ubili dva Turčina na njihovim pašnjacima kao i jednog turskog vojnika. Poslanstvo se krajem istog mjeseca žalilo na Veličane koji su u avgustu pravili probleme i pucali na tursku stražu u Gornjoj Ržanici.⁴²

U Crnoj Gori, bolje reći na njenim granicama sa Turskom, izbijaju neredi kojih je bilo i u mirnodopskom periodu. U avgustu 1912. godine, došlo je do napada turskih kordona na području sela Velika, Šekulari, kao i u Polimlju. Tom prilikom je teško ranjen kaplar Rade Stešević. Ministarstvo inostranih djela je to saopštilo Turskom poslanstvu na Cetinju.⁴³

Tursko poslanstvo je po primanju ovih obavijesti odmah izvjestilo ministarstvo da je preduzelo mjere da se incident prekine.⁴⁴ Međutim, to nije imalo nikakvog efekta. Komandant Plamenac, koji je i oblasni upravitelj Andrijevice, saopštio je da je ranjeni Stešević umro. Turski nizami su cijeli dan pucali, tako da se pokojnik nije mogao ni sahraniti kako dolikuje, sve do noći.⁴⁵

Istog dana brigadir Janko Vukotić javlja, da osim ranjavanja Steševića turski asker neprestano prelazi crnogorsku granicu, pucajući na sve pa i na radnike. Takođe, pucali su na kuće i stanovništvo u Velici. Tamošnji mještani su bili na velikoj mucu.⁴⁶

---

⁴² Ivan Tepavčević, *Crnogorska granica prema Plavsko-gusinjskom kraju 1878–1912*, Almanah, br. 55–56, Podgorica 2013, str. 365.

⁴³ DACG, MID, 1912, f. 204/a, br. dok. 1785, Ministarstvo inostranih djela, Turskoj legaciji, 14.08.1912.

⁴⁴ DACG, MID, f. 204/a, br. dok. 1786, Turska legacija, Ministarstvu inostranih djela, 27.08.1912.

⁴⁵ DACG, MID, f. 204/a, br. dok.1792/2, Komandir Plamenac, Ministarstvu inostranih djela, 16.08.1912.

⁴⁶ DACG, MID, f. 204/a, br. dok. 1792/3, Brigadir J. Vukotić Ministarstvu inostranih djela, 16.08.1912.

Zbog vrlo komplikovane situacije ministarstvo inostranih djela se obratilo crnogorskom otpravniku u Carigradu, Petru Plamencu, šaljući mu Vukotićev izvještaj. Uz to se napominje da je opstanak stanovnika u kritičnim naseljima nemoguć. Turska vlada je obećala da će ovo zaustaviti, ali njihove naredbe se nijesu slušale.⁴⁷ Alarmantno stanje potvrđuje i to da se ovi izvještaji primaju u crnogorskoj vladi na Cetinje i šalju u Carigrad istog dana.

Preko oblasnog upravnika iz Andrijevice, Plamenca, vlada je javilla poslanstvu u Carigradu kakva je situacija u beranskom okrugu, govoreći da je veliko ogorčenje pravoslavnog naroda protiv Turaka. Svakog dana turski asker je popunjavao vojsku i dovodio topove. Beranski Turci nijesu dozvoljavali hrišćanima da zadrže svoje oružje. Takođe, u varoš su došla i četiri tabora nizama.⁴⁸

Halil-beg, otpravnik poslova Turske na Cetinju, javio je o prenosu šest topova sa Cetinja u unutrašnjost ka turskoj granici. Pomenuo je i sastanak ministra Martinovića sa grudskim i hotskim prvacima. Crnogorske vlasti su tvrdile da je to bilo samo manevrisanje topovima, i to sa dva topa, kao i da je turska informacija o kretanju topova ka granici netačna.⁴⁹

Stanje u Turskoj je bilo haotično. Na području Kosovskog vilajeta je od maja 1912. rastao ustanak. Na njegovom čelu je bio Isa Boljetinac. Crna Gora i Srbija su gledale da se od tog ustanka okoriste za svoje državne ciljeve.⁵⁰

---

⁴⁷ DACG, MID, f. 204/a, br. dok. 1792/3, Ministarstvo inostranih djela, Petru Plamencu, 16.08.1912.

⁴⁸ DACG, MID, 1912, f. 205, 1886/2, Ministarstvo inostranih djela, Kraljevskom poslanstvu u Carigrad, 30.08.1912.

⁴⁹ DACG, MID, 1912, f. 205, 1958/1, Ministarstvo inostranih djela, Kraljevskom poslanstvu u Carigrad, 05.10.1912.

⁵⁰ Vladimir Stojančević, Srbija i Turska pred rat 1912. godine, Društvo srpskih književnika Crne Gore i Hercegovine, Osvećeno Kosovo 1912–2012, str. 35.

Kralj Nikola nije ostajao imun na ove pokrete na turskim granicama, posebno kad su u pitanju Malisori. Slično plemensko uređenje, hrišćanska vjera, zajednički neprijatelj, kao i rođačke veze Malisora sa pograničnim plemenima Crne Gore su doveli do ove saradnje. Takođe i snovi kralja Nikole o proširenju zemlje.⁵¹

Crnogorski vladar je vidio situaciju prema Skadru, sve češće pogranične incidente, kao i gomilanje turskih trupa na granici. U junu mjesecu su na Cetinje dolazili predstavnici albanskih plemena Hota, Gruda i Kastrata i žalili se na nasilje turskih trupa. S obzirom na često prelaženje turskih trupa u potjeri za bjeguncima na crnogorsku teritoriju i to bez dozvole zvaničnih crnogorskih vlasti, Cetinje je reagovalo. Crnogorska vlada sa svojim suverenom na čelu je naredila vojnim organima da se pripreme za pomoć Malisorima u oružanoj akciji protiv turske vlasti. Crnogorsku vlast je zabrinjavala i tvrdnja turskog poslanika na Cetinju koji tvrdi da je u Skadarskom vilajetu koncentrisano 15 hiljada vojnika.⁵²

Sukoba je bilo i prema Malesiji. U avgustu, javlja se Kraljevskom poslanstvu u Carigradu o krađi malisorske stoke od strane Turaka. Grudi i Hoti su se sa njima sukobili kod sela Delevići i Vrbe. Turci su granatirali Malesiju sa Šipčanika i Dečića. U borbi su poginula četiri pripadnika plemena Hoti, dvojica Gruda, dok su četvorica ranjeni. Sjutradan su turske snage upale u Vuksanlekiće. Po izvještajima, jake borbe su trajale sedam sati, a ishod je nepoznat. Malisori su 30. avgusta uništili jedan nizam, zarobivši pedeset Turaka. Hoti su imali dvadeset ranjenih.⁵³

⁵¹ Nikola P. Škerović, navedeno djelo, str. 571.

⁵² Mr Ivan Tepavčević, „Skadarski konzulat i crnogorsko-osmanski odnosi do 1912. godine“, *Crna Gora i Osmansko Carstvo (zbornik)*, Matica crnogorska, Podgorica, 2017, str. 425, 426, 427, 428.

⁵³ DACG, MID, 1912, f. 205, br. dok. 1886/1, Ministarstvo inostranih djela, Kraljevskom poslanstvu u Carigrad, 28.08.1912.

Dok su trajali ovi nemiri razgovaralo se o savezu balkanskih zemalja, koji već od 1911. godine podržava Rusija. U septembru 1912. postignut je dogovor zemalja (Crna Gora, Srbija, Bugarska i Grčka) međusobnim ugovorima. Konačni cilj je bio oslobođenje Balkana od turske vlasti. Crna Gora je sa Bugarskom sklopila usmeni ugovor, dok je 6. oktobra 1912. sa Srbijom dogovoren savez i zaključena vojna konvencija. Prema dogovoru, Crna Gora je trebalo prva da objavi rat Turskoj, što je i uradila 8. oktobra 1912. godine po novom kalendaru.⁵⁴

Svi sukobi, a posebno oni na granicama, koji nijesu prestajali od donošenja odluka Berlinskog kongresa, kao i odlazak sa vlasti crnogorskog prijatelja, turskog sultana Abdul Hamida, želje Crne Gore da proširi svoju teritoriju, dovele su do Balkanskih ratova. Osmansko carstvo će poslije viševjekovne vlasti biti potisnuto sa Balkana.

---

⁵⁴ Živko M. Andrijašević, Šerbo Rastoder, *Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003*, Centar za iseljenike Crne Gore, Podgorica, 2006, str. 273.

Izvori i literatura:

Korišćeni arhivski fondovi

- DRŽAVNI ARHIV CRNE GORE (DACG)
- Ministarstvo inostranih djela (MID)

Korišćeni zbornici

- *Ministarstvo inostranih djela, Zbornik dokumenata, priredio Slavko Burzanović, CID, Podgorica, 2007.*

Korišćena literatura

- Andrijašević M. Živko, „Neki podaci o zagranličnoj politici Crne Gore (1878–1912)“, *Istorijski zapisi*, god 76, br. 1-4, 2003.
- Andrijašević M. Živko, Rastoder Šerbo, *Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003*, Centar za iseljenike Crne Gore, Podgorica, 2006.
- Dragičević Risto, „Izvještaji o Malisorskim bunama 1911. godine“, *Zapisi*, god. XIV, knj. XXV, 1, 1941.
- Đurović Mirčeta, *Crnogorske finansije 1860-1915*, CID, CBCG, Podgorica, 2008.
- Makić Dr Đorđe, „Srbija i Crna gora u Malisorskoj krizi 1910-1911. godine“, *Istorijski zapisi*, br. 2, 1985.
- Popović Vasilj, *Istočno pitanje: pregled borbe oko opstanka Osmanlijske Carevine na Levantu i Balkanu*, Nikola Pašić, Beograd, 2007.

- Ščekić Milan, „Crna Gora i albanski prvaci (1910-1912)“, *Matica*, god. 18, br. 70, 2017.

- Škerović P. Nikola, *Crna Gora na osvitu XX vijeka*, SANU, Naučno delo, Beograd, 1964

- Stojančević Vladimir, *Srbija i Turska pred rat 1912. godine*, Društvo srpskih književnika Crne Gore i Hercegovine, Osvećeno Kosovo 1912–2012.

- Tepavčević Ivan, *Crnogorska granica prema Plavsko-gusinjskom kraju 1878–1912*, Almanah, br. 55–56, Podgorica 2013.

- Tepavčević Mr Ivan, „Skadarski konzulat i crnogorsko-osmanski odnosi do 1912. godine“, *Crna Gora i Osmansko Carstvo (zbornik)*, Matica crnogorska, Podgorica, 2017

- Tomović Nada, „Crnogorski konzulat u Skadru i Malisorske bune 1910–1911. godine“, *Istorijski zapisi*, god. LXX, br. 4/1997.

- Vuković Vojvoda Gavro, „Crna Gora i Turska 1896. godine“, *Zapisi*, god. IV ,knj. VI, 1, 1930.

- Živojinović R. Dragan, „Ustanak Malisora 1911. godine i američka pomoć Crnoj Gori“, *Istorijski zapisi*, god. XX, knj. XXIV, 2, 1967.

Korišćena štampa

- *Glas Crnogorca*